

เปิดสำรวจ สิทธิชุมชน
เก็บภาพ ร่องรอย การพัฒนาเมืองชาย
เส้นอำนาจ ขจรมา ความเป็นตา
เห็นสิทธิชุมชน ตามในใจคน

สิทธิมนุษยชนไทย ในสถานการณ์สากล

สิทธิมนุษยชนไทย ในสถานการณ์สากล

เปิดศักราชสิทธิชุมชน
เห็นภาพ ผลพวง การพัฒนาทั้งหลาย
เห็นอำนาจ อธรรม ความเป็นตาย
เห็นสิทธิชุมชน ฉายในใจคน

อภินันทนาการ
จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล

บรรณาธิการ เสน่ห์ จามริก

ออกแบบปก ปางช้าง ทยาหทัย
และภาพประกอบ

จัดรูปเล่ม วัฒนสินธุ์ สุวรรตนานนท์

พิมพ์ครั้งแรก ธันวาคม 2546

จัดพิมพ์โดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
979 อาคารเอส เอ็ม ทาวเวอร์ ชั้น 14
ถ.พหลโยธิน แขวงสามเสนใน กรุงเทพฯ 10400
โทร 0-2298-0455-74 โทรสาร 0-2298-0475
สำนักวิจัยและพัฒนา สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
693 ถ.บำรุงเมือง เขตป้อมปราบ กรุงเทพฯ 10100
โทร. 0-2621-7813, 0-2621-6469 กด 0 โทรสาร 0-2621-7813

พิมพ์ที่ อุษาการพิมพ์

ราคา 220 บาท

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

เสน่ห์ จามริก

สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล.--กรุงเทพฯ: สำนักวิจัย
และพัฒนา สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2546.

368 หน้า

1.สิทธิมนุษยชน I.ชื่อเรื่อง

323

ISBN 974-9666-01-1

คำนำ

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

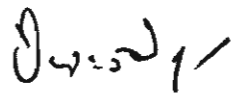
“สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” เป็นทั้งหัวข้อการวิจัย และเป็นทั้งคำประกาศถึงความตระหนักในปัญหาอันสำคัญอย่างยิ่งยวดของความเป็นมนุษย์ ของประชาชนคนไทย โดยที่ปัญหาดังกล่าวได้รับการพิจารณาหยิบยกขึ้นไว้ในบริบทโลก หรืออีกนัยหนึ่งคือในสถานการณ์ที่ใช้คำเรียกขานกันมานานว่า ความเป็นสากล ศ.เสนห์ จามริก ได้กรุณารับภาระเป็นผู้ประสานงานชุดโครงการนี้นับแต่ปี 2542 จนถึงปัจจุบัน โดยมีโครงการย่อย 10 โครงการ ประกอบด้วยนักวิจัย 89 คน และกลุ่มงานสนับสนุนอีกจำนวนหนึ่ง บัดนี้โครงการวิจัยดังกล่าวได้ดำเนินมาด้วยดีจนถึงปลายระยะที่ 1 ซึ่งเป็นการวางรากฐานของการ **“เปิดศักราชสิทธิชุมชน”** อันจะเป็นการวิจัยสืบเนื่องจากระยะแรก

โครงการวิจัยมีหลายรูปแบบ หลายวัตถุประสงค์ บ้างมุ่งวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ บ้างก็ทำเพื่อให้ใช้ประโยชน์โดยตรง การวิจัยบางลักษณะเป็นการ

ให้สังคมหรือผู้ทำวิจัยได้มีส่วนพัฒนาตนเอง ซึ่งอาจจะเป็นคนหนุ่มมากซึ่งเป็นรากแก้วของสังคมให้ร่วมเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งปัญญา โดยมีให้ปัญญาดังกล่าวคงอยู่เพียงในหอคอยงาช้าง ชุดโครงการขนาดใหญ่ที่นำโดย ศ.เสนห์ จามริก นั้นนับว่ารวมเอาคุณลักษณะทั้งหลายเข้าไว้ด้วยกัน โดยมีเงื่อนไขสำคัญที่ขาดเสียมิได้อันเกิดจากตัวของท่านหัวหน้าชุดโครงการเอง นั่นคือการมุ่งผูกพันมันคงตนเองอยู่กับความเป็นไปของบ้านเมือง และการใช้ปัญญาเพื่อให้การอยู่ร่วมกันในสังคมของสมาชิกทั้งหลายเป็นไปอย่างสมศักดิ์ศรีแห่งการเป็นมนุษย์ โครงการวิจัยชุดนี้จึงถือได้ว่าเป็นโครงการที่ สกว. มีความภาคภูมิใจเป็นอย่างสูงที่ได้รับเกียรติให้สนับสนุน

สาระัตถะของโครงการวิจัยนั้นน่าจะสรุปได้ด้วยประโยคอันสั้น แต่จะได้นำเสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้โดยสมบูรณ์ด้วยปลายปากกาของท่านผู้ประสานงานชุดโครงการเอง หากสิ่งที่ทาง สกว. จะขอบันทึกไว้ได้แก่ รูปแบบและวิธีการดำเนินโครงการในมิติของการบริหารจัดการ และเหนือไปกว่านั้นคือการอาศัยหลักการอันมั่นคง ประกอบกับบารมีของครูบาอาจารย์ และการยึดผลประโยชน์ของคนส่วนมากอย่างไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ทำให้เกิดปรากฏการณ์การรวมคนจำนวนมากในทุกวงการมาร่วมทำงานกัน ซึ่งการที่จะผลักดันให้บรรลุผลนั้นนับเป็นสิ่งที่ยากลำบาก ต้องอาศัยการลงแรงลงใจเป็นอย่างมาก ในเรื่องนี้ ศ.เสนห์ จามริก ได้กรุณาดำเนินการมาได้เป็นอย่างดียิ่งตลอดมาโดยมิเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย แม้จะต้องรับภาระสำคัญในฐานะประธานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ ในช่วงเวลาเดียวกันท่านก็ยังกรุณาแบกรับภาระการจัดการการวิจัยด้วยความเชื่อว่า ทั้งสองกิจกรรมเกี่ยวเนื่องกันแยกจากกันมิได้ และที่สำคัญคือจะเป็นคุณต่อสังคมไทยและสังคมมนุษย์ในความหมายรวม

สุดท้าย สกว. ใครขอขอบพระคุณทุกท่าน นับจากประชาชนผู้เสียภาษี
อากรจะโดยทางตรงหรือทางอ้อม ชาวบ้านในชนบทกันดาร ฝ่ายบ้านเมือง
นักวิชาการ ภาคเอกชน ไปจนถึงทุกๆ ท่านที่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางปัญญา
และทางสังคมครั้งนี้ หวังว่าจะได้มีส่วนอำนวยความสะดวกต่อสังคมไทย และ
จะมีส่วนทำให้ภูมิปัญญาของไทยในเรื่องนี้ได้มีส่วนร่วมเพิ่มพูนภูมิปัญญาสากล
ได้ต่อไป

(ศ.เกียรติคุณ ดร.ปิยะวดี บุญหลง)

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บันทึกจากฝ่ายนโยบายชาติ และความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1)

ศ.เสนห์ จามริก ได้กรุณามอบโอกาสให้ผู้เขียนในฐานะรักษาการผู้อำนวยการฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติของ สกว. หรือ ฝ่าย 1 ผู้เป็นฝ่ายจัดการการวิจัยชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” เป็นผู้เรียบเรียงข้อความต่อไปนี้ ในวาระที่จะได้จัดประชุมใหญ่ “เปิดศักราชสิทธิชุมชน” อันเป็นกิจกรรมวิจัยต่อเนื่องจากชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” และโอกาสครั้งนี้ ผู้เขียนขออ้อมรับไว้ด้วยความเต็มใจยิ่ง และขออนุญาตนำเสนอในรูปบันทึกจากฝ่าย 1

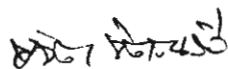
งานภาคสนามงานแรกที่ผมปฏิบัติเมื่อแรกที่ สกว. ยืมตัวจากคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มาช่วยราชการเชิงวิชาการครั้งแรกเมื่อ 3 ปีที่แล้ว ได้แก่เวทีวิชาการกลางชุมชนบ้านครัว ซึ่งมี ศ.(พิเศษ) ดร.ชลธิรา สัตยาวัดมโน เป็นแม่งานชั้นแข็ง และอยู่ในชุดโครงการนี้ที่เรียกกันสั้นๆ ว่า “โครงการสิทธิฯ” อันมี ศ.เสนห์ จามริก เป็นผู้ประสานงานชุดโครงการ นับจาก

วันนั้นงานภาคสนามในชนบทภาคเหนือและภาคใต้ของประเทศ ที่เชื่อมถึงกัน ด้วยการบินเพียงไม่กี่ชั่วโมง ได้ให้บทเรียนแก่ผู้เขียนว่าประเทศไทยยังห่างจากกันอีกหลายสิบล้านปีในด้านความเท่าเทียมกันเชิงโอกาส และมีระยะห่างจากอีกหลายประเทศในโลกในแง่ของศักดิ์ศรีแห่งมนุษยชน ห่างไกลทั้งในแง่หน้าหน้าและความล้าหลัง และการลดระยะห่างไม่อาจทำได้โดยปราศจากกระบวนการทางปัญญาคู่กับการปฏิบัติ อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ของเราคงนับว่าดีขึ้นมากเมื่อเปรียบเทียบกับยุคสมัยที่นักวิจัยในโครงการอีกหลายท่านรวมทั้งผู้เขียนเองเป็นนักศึกษาของท่านอาจารย์เสนห์ จากนักศึกษาประชาชนที่มีความร้อนใจที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม เราอาจกลายเป็นผู้ที่ถูกกระแสสังคมจริงเปลี่ยน และต้องไม่ลดละความพยายามทำความเข้าใจถึงกลไก วิถี หรือจุดหมายปลายทางของความเปลี่ยนแปลงนั้นด้วยวิธีการทางปัญญา หนึ่งในนั้นคือการวิจัย

การได้รับโอกาสกลับมาร่วมกิจกรรมทางปัญญากับท่านอาจารย์เสนห์ อีกในครั้งนี้ จึงเป็นหนึ่งในรางวัลชีวิตการทำงาน และเป็นบทเรียนครั้งใหญ่ทางรัฐศาสตร์นอกรั้วมหาวิทยาลัยของผู้เขียน ในฐานะหนึ่งในผู้รับผิดชอบในการกำหนดทิศทางและจัดการการวิจัยด้านสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ของ สกว. โดยเน้นด้านนโยบายและความสัมพันธ์ข้ามชาติ ท่านอาจารย์เสนห์ได้กรุณาแนะนำแนวทางให้คำนึงถึงนโยบายแบบที่สังคมได้มีส่วนร่วม และการทำให้ สกว. ได้เป็นเสมือนคลังสมองเป็นที่พึ่งแก่สังคมโดยรวม ทั้งนี้ ให้มองเลยไปยังประเทศเพื่อนบ้านและสังคมโลกโดยรวม โดยมียึดติดอยู่ในอาณาบริเวณอันคับแคบของตัวเองตน ผู้เขียนได้นำข้อแนะนำดังกล่าวมารวมกับข้อแนะนำจากท่านผู้อาวุโสและผู้หวังดีอีกหลายท่าน มาร่วมใช้กำหนดทิศทางและทำที่ในการทำงานที่รับผิดชอบ ทว่าข้อชี้แนะด้วยวาจาอาจจะยังไม่สำคัญเท่ากับบทเรียนทางการปฏิบัติ

ที่ผู้เขียนได้รับจากการติดตามโครงการไปบนพื้นที่ ท่านผู้ประสานงานได้พยายามใช้งบประมาณด้วยความมัลลย์สัจจนำเป็นกังวลถึงความพอดีในการทำงานที่ยากลำบากอยู่แล้วโดยสภาพ ไม่ว่าจะเป็นบนดอยสูงหรือบนพื้นที่ชายฝั่งที่เต็มไปด้วยปัญหาการแย่งชิงทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นในชุมชนกลางกรุงอันร้อนรุ่ม หรือเวิร์คช็อปในห้องประชุมปรับอากาศ ทั้งนี้ด้วยความตระหนักว่างบประมาณจาก สกว. คือเงินของชาวบ้านนั่นเอง

บทเรียนที่สำคัญที่ได้รับอีกประการจากการได้ร่วมงานคือ ความอดกลั้น การสนทนาพาทิกันไม่ให้ขาดตอน การรับฟังกันและกันด้วยความจริงใจและหวังดีต่อส่วนรวมเป็นเงื่อนไขสำคัญของกิจกรรมทำนองนี้ ในฐานะผู้อำนวยการฝ่ายผู้รับผิดชอบโครงการสิทธิฯ มีอยู่ประการหนึ่งที่ผู้เขียนเรียนเสนอท่านผู้ประสานชุดโครงการเพื่อพิจารณา คือ การทำให้ผลได้จากการวิจัยนี้ทั้งในเชิงกระบวนการบนพื้นที่ และชั้นแนวคิดสามารถนำเสนอได้ในรูปแบบและภาษาที่สื่อออกยังสากล ว่าประเทศไทยหรือเอเชียมีเพียงแต่จะเปิดรับและปรับปรุงแนวคิดสิทธิมนุษยชนจากโลกตะวันตก หากเรายังสามารถจะเป็นผู้มีส่วนเพิ่มพูนภูมิปัญญาสากลได้ทั้งด้วยความคิด และด้วยการกระทำ

(ดร.ชจิต จิตตเสวี)

ผู้อำนวยการฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คำนำ

“เปิดศักราชสิทธิมนุษยชน”

“สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” เป็นหัวข้อที่สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กำหนดขึ้น ให้ทำการศึกษาวิจัยในระดับของชุดโครงการ เป็นภาระหน้าที่ของคณะวิจัยที่จะต้องตั้งใจให้ได้ความหมายบังเกิดเป็นมรรคเป็นผล ทั้งในเชิงหลักวิชาการ และทำความเข้าใจในประเด็นปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งนำเสนอแนวนโยบายสาธารณะเพื่อคลี่คลาย และขจัดปัญหาอุปสรรคต่อพัฒนาการก้าวหน้าของสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย คำวลี “สิทธิมนุษยชนไทย” ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการแบ่งแยกเรื่องราวของสิทธิมนุษยชนออกเป็นส่วนๆ เลี่ยงๆ ตามเขตแดนของประเทศ หรือเชื้อชาติต่างๆ สิทธิมนุษยชนเป็นหลักการสากลของธรรมชาติความเป็นมนุษย์ร่วมโลก ไม่อาจแบ่งแยก หรือเลือกปฏิบัติได้ ไม่ว่าจะเป็นโดยเกณฑ์เชื้อชาติ สัญชาติ เพศและวัย ตลอดจนศาสนาและลัทธิความเชื่อต่างๆ เพียงแต่ว่าสภาพลักษณะชนิดประเภท และขอบข่ายความเชื่อมโยงซับซ้อนของประเด็นปัญหาสิทธิมนุษยชน

อาจมีความแตกต่างหลากหลายกันไปตามกาลเวลาและบริบทเฉพาะทางประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจการเมือง และสังคมวัฒนธรรม โดยนัยนี้เอง สิทธิมนุษยชน จึงมีความเป็นพลวัตตามสภาวะการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในสังคมโลกร่วมสมัย ซึ่งมวลกลุ่มชน ชุมชนและประชาชาติทั้งหลายต่างเข้ามามีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบอย่างกว้างขวาง และเข้มข้นขึ้นโดยลำดับ ทั้งหมดประกอบกันเป็นสถานการณ์สากลภายใต้กระแสพลังที่ใช้เรียกขานกันโดยทั่วไปว่าโลกาภิวัตน์ แล้วก็เพราะความเป็นพลวัตของเรื่องสิทธิมนุษยชนนี้เอง ประเด็นปัญหาและปรากฏการณ์ต่อผู้เรียกร้องสิทธิเสรีภาพใหม่ๆ จึงเกิดขึ้นตามสภาพเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลง และสภาวะจิตสำนึกของมนุษย์เรา ดังที่ได้เน้นถึงในบทผนวกที่ 1 ว่าด้วย “ฐานความคิด และวัตถุประสงค์ของการวิจัย” ตอนท้ายสรุปรายงานวิจัยนี้

ยิ่งไปกว่านั้น “สถานการณ์สากล” ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่ว่านี้ ยังมีส่วนแนบเนื่องไปด้วยกันกับปัญหาความลึกลับขัดแย้งเกี่ยวกับหลักคิดและกระบวนทัศน์ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน จึงเป็นเหตุให้เกิดสถานการณ์ของการแสวงและใช้อำนาจโดยอ้างหลักการสิทธิมนุษยชนส่วนหนึ่ง มาบั่นทอนทำลายสิทธิมนุษยชนอีกส่วนหนึ่งของเพื่อนมนุษย์ร่วมประชาคมโลกด้วยกัน นั่นก็คือ กระแสโลกาภิวัตน์ ภายใต้ؤองอำนาจของลัทธิอุดมการณ์ “เศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่” (Economic Liberalism) ซึ่งจำแลงรูปโฉมมาเป็น “เสรีนิยมใหม่” (Neo-Liberalism) ในปัจจุบัน ประเด็นปัญหาและขอบข่ายของการศึกษาวิจัยชุดโครงการ “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” จึงค่อนข้างสลับซับซ้อน จำเป็นต้องทำความเข้าใจ ว่ากันตั้งแต่เรื่องของธรรมชาติและหลักคิดสิทธิมนุษยชนเอง ความเป็นจริงเกี่ยวกับโลกาภิวัตน์ และเศรษฐกิจเสรีนิยม เศรษฐกิจการเมืองไทยในบริบทของภูมิภาค ฐานทรัพยากรธรรมชาติเขตร้อน

ของโลก และพื้นฐานทางสังคม วัฒนธรรม และพัฒนาการทางสถาบันของ
ไทย ตลอดจนหลักการและกระบวนการกำหนดนโยบายสาธารณะ อันสอดคล้อง
ต่อเจตนารมณ์แห่งรัฐธรรมนูญ “ฉบับปฏิรูปการเมือง” พ.ศ.2540

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้มีการกล่าวขวัญถึงกันอย่างกว้างขวางขึ้น
โดยลำดับว่า จะต้องพัฒนาสังคมไทย ให้เป็น “สังคมฐานความรู้” (Knowledge-
based) แต่เราไม่เคยมานั่งถกทำความเข้าใจกันอย่างจริงจังเลยว่า “ความ
รู้” อะไรกันแน่ที่พึงประสงค์สำหรับสังคมและคนไทยเรา ผลก็คือ แต่ละคน
แต่ละสำนักก็ต่างยึดกุมเอาตัวชุดความรู้ กระบวนทัศน์ และวัฒนธรรมการเรียนรู้
ที่มีอยู่แล้วเป็นทุนเดิมตนเอง เป็นสรณะ ความรู้เรื่องสิทธิมนุษยชน ก็ตกอยู่
ในสภาวะหยุดนิ่งและชะงักงันทางปัญญาเช่นนั้น ชุดโครงการวิจัย “สิทธิ
มนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” นี้อาจมีข้อขัดตกบกพร่องมากมายหลาย
อย่างโดยไม่ต้องสงสัย แต่อย่างน้อยก็เป็นความพยายามแสวงหาเพื่อสร้างและ
พัฒนาองค์ความรู้ใหม่ให้รอบด้านขึ้น และเพื่อเป็นการผสานเรื่องของสิทธิ
มนุษยชนในบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม อันแตกต่างหลากหลาย
ให้เกิดความกลมกลืนเสนอสนองซึ่งกันและกัน ดังหลักคติธรรมสากลที่ว่า
“สิทธิมนุษยชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และไม่อาจแบ่งแยกส่วนได้”
พื้นฐานความรู้ความเข้าใจ และวัฒนธรรมการเรียนรู้เช่นนี้ ย่อมมีความสำคัญ
อย่างยิ่งต่อการส่งเสริมและการปฏิบัติสิทธิมนุษยชน ในทางที่สร้างสรรค์ต่อชีวิต
มนุษย์และสังคม ตลอดจนฐานทรัพยากรธรรมชาติ อันเป็นสมบัติร่วมกันของมวล
มนุษยชาติ แทนที่จะถูกใช้เป็นเครื่องมือประหัตประหารทำลายล้างกันอย่าง
เช่นในทุกวันนี้ ในนามของ “สิทธิมนุษยชน” ภายใต้ฉาษา “เศรษฐกิจเสรีนิยม”

จากความคิดคำนึงถึง สิทธิมนุษยชนในบริบทของภูมิภาคฐานทรัพยากร
ธรรมชาติเขตร้อนนี้เอง จุดเน้นของชุดโครงการวิจัยฯ นี้ จึงมุ่งไปที่เรื่องของ

“สิทธิชุมชน” ซึ่งนับเป็นมิติใหม่ ที่มีทั้งแย้งและเสริมหลักคิดเดิมๆ ของวัฒนธรรมตะวันตก ที่มองเห็นสิทธิมนุษยชนเป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลล้วนๆ เป็น การเตือนสติที่ยึดมั่นถือมั่นสุดโต่งอยู่กับปัจเจกนิยมและวัตถุนิยม จนสิทธิ- มนุษยชนกลายเป็นเครื่องมืออำนาจบั่นทอนทำลายศักดิ์ศรีและชีวิตมนุษย์และ ธรรมชาติไปทั่วโลกตลอดช่วงสองสามศตวรรษที่ผ่านมา ในแวดวงวิชาการ ปัญญาชนของไทยเรา ก็ไม่นำพาที่จะเรียนรู้แยกแยะว่า อะไรเป็นสากล และ อะไรเป็นเรื่องเฉพาะของวัฒนธรรมตะวันตก เพราะว่าเราต่างพากันเสพยาติด ทางความคิดความเชื่อว่า อะไรที่มาจากตะวันตก ล้วนเป็นเรื่องสากลทั้งนั้น ในนามของ “การเปลี่ยนแปลงให้ทันสมัย” และ “การพัฒนา” ผลก็คือ สังคม ไทยต้องตกอยู่ในวังวนของอาณานิคมทางปัญญามาช้านาน ชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล” พยายามแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ และ ความเป็นอิสระทางปัญญาความคิดและวัฒนธรรมการเรียนรู้ ไม่ใช่เพราะความ คลังชาติ หรือต้องการให้เรื่องของ “สิทธิมนุษยชนไทย” เกิดความโดดเด่นแยก ตัวต่างหากจากสิทธิมนุษยชนของคนชาติอื่นๆ เพราะโดยแท้จริงแล้ว ในฐานะ ที่เป็นส่วนหนึ่งของภูมิภาคฐานทรัพยากรธรรมชาติเขตร้อน เรื่องราวของสิทธิ มนุษยชนในประเทศไทย ก็ย่อมมีอะไรๆ ร่วมอยู่กับในที่อื่นๆ แล้วก็ด้วยเหตุผล ความเป็นจริงข้อนี้ ชุดโครงการวิจัยฯ นี้ จึงไม่อาจมองฐานทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งชีวิตมนุษย์และสังคมอย่างเป็นชิ้นเป็นส่วนอย่างในวัฒนธรรมตะวันตก หากมุ่งเน้นถึงสภาวะความเป็น “ฐาน” ทรัพยากรและชีวิตความเป็นชุมชน แม้ แต่คำว่า ชุมชน ก็ไม่ใช่จะมองเป็นกลุ่มเป้าหมายแตกต่างหากจากกัน หาก แต่เป็นในแง่ของความเป็น “เครือข่าย” ที่จะต้องเรียนรู้ดำรงชีวิตร่วมกัน สิ่ง ต่างๆ เหล่านี้ เป็นเรื่องที่บรรดาชุมชนท้องถิ่นทั้งหลาย จำต้องเรียนรู้ซึ่งกันและ กัน ทั้งภายในแต่ละชุมชน ระหว่างชุมชน และระหว่างประเทศที่เกี่ยวข้อง

ภายในชุมชนเอง ก็จำเป็นต้องมีการปฏิรูปเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ ให้ เคารพในศักดิ์ศรีและสิทธิของบรรดาสมาชิกที่ประกอบกันขึ้นเป็นชุมชน โดย นัยนี้ ความหมายและขอบข่ายของสิทธิมนุษยชน ก็จะเข้าลักษณะความเป็น องค์รวมของชีวิต ซึ่งย่อมประกอบไปด้วยทั้งมนุษย์ สังคม และธรรมชาติ แวดล้อม และซึ่งย่อมต้องการวิถีการเรียนรู้ถึงวัฒนธรรมสิทธิมนุษยชนที่ แตก ต่างไปจากวิถีของอำนาจ และค่านิยม ในประวัติศาสตร์พัฒนาการสิทธิ มนุษยชนของสังคมโลกตะวันตก

โดยทัศนวิสัยจากฐานความคิดและบทเรียนจากประสบการณ์ทาง ประวัติศาสตร์ดังกล่าว ชุดโครงการวิจัย “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์ สากล” จึงได้แตกประเด็นการวิจัยตามความเป็นเหตุเป็นผลออกเป็น ๓ ส่วน ใหญ่ๆ คือ:

- (1) สมุฏฐานที่มาของปัญหาการบ้านทอนทำลายสิทธิมนุษยชนใน สังคมไทย ในฐานะส่วนหนึ่งของภูมิภาคฐานทรัพยากรธรรมชาติ เขตร้อน
- (2) กลุ่มเป้าหมายที่เกี่ยวข้องอยู่ในวิถีชีวิตชุมชนฐานทรัพยากรดังกล่าว และ
- (3) พื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรม และสถาบัน ทั้งในแง่ของศักยภาพ และอุปสรรคต่อพัฒนาการสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย

แต่ละส่วนที่ว่านี้ ประกอบด้วยประเด็นหัวข้อการศึกษาวิจัยต่างๆ ซึ่งจะต้อง มีการประสานเชื่อมโยงความเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน ดังที่แสดงไว้ในบท ผนวกที่ 2 ว่าด้วย “แผนภูมิและกระบวนการวิจัย”

ทั้ง “ฐานความคิดฯ” และ “แผนภูมิฯ” ของชุดโครงการวิจัยฯ ประกอบ

กันเป็นโจทย์หลักเบื้องต้นสำหรับคณะวิจัยแต่ละหัวข้อที่จะคิดอ่าน กำหนดประเด็นและขอบข่ายของตนเองขึ้นมา โดยเป็นที่เข้าใจว่า ต่างก็มีโจทย์หลักร่วมกัน แต่ในขณะเดียวกัน ในทัศนะของผู้ประสานงานชุดโครงการฯ ก็เห็นควรให้คณะวิจัยได้ดำเนินงานวิจัยไปโดยอิสระตามความถนัด ทั้งนี้เนื่องจากเห็นว่า แต่ละหัวข้อล้วนเป็นประเด็นค่อนข้างใหม่ โดยเฉพาะในเรื่องของเทคโนโลยี ทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ และชุมชนดั้งเดิม สมควรปล่อยให้ผู้อยู่ในวิจยารณญาณของแต่ละคณะวิจัย และถ้าหากมีช่องว่างจำเป็นต้องมีการเพิ่มเติมเสริมแต่ง ก็เป็นการระดมทุนของผู้ประสานงานที่จะทำการสังเคราะห์ให้สนองตอบโจทย์ของเรื่อง สัทธิชุมชนฐานทรัพยากรตามที่ตั้งใจไว้แต่แรกเริ่ม

ดังที่ได้ชี้แจงไว้ตั้งแต่เมื่อริเริ่มโครงการว่า คณะวิจัยถือเป็นหลักการที่จะจัดการให้ทั้งกระบวนการและผลงานวิจัยได้เป็นไปโดยเปิดเผย เป็นสมบัติของสาธารณชน ที่จะพึงร่วมรับรู้เรียนรู้และวิพากษ์วิจารณ์ เพื่อคุณประโยชน์และคุณค่าทางปัญญาความรู้ของสังคมโดยทั่วไป ดังนั้น นอกเหนือไปจากที่พยายามจัดให้มีการเผยแพร่ข้อมูล ความรู้ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้กว้างขวาง อย่างเช่นในรูปของจดหมายข่าว และการสื่อสารทางอินเทอร์เน็ตแล้ว คณะวิจัยก็ได้กำหนดแผนงาน “เปิดศักราชสิทธิชุมชน” ขึ้นเพื่อนำเสนอผลงานวิจัยในเวทีสาธารณะ ควบคู่กันไปกับการประเมินในเชิงคุณค่าทางวิชาการ ครั้งแรกได้จัดไปเมื่อเดือนมีนาคม 2544 แต่เดิมตั้งใจจะจัดเป็น 2 ครั้ง โดยครั้งที่สองนี้ จะเป็นการนำเสนอรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ของแต่ละหัวข้อ พร้อมด้วย “บทสังเคราะห์” โดยผู้ประสานงาน แต่ในทางเป็นจริง ผู้ประสานงานก็ไม่อาจทำได้ เนื่องจากยังมีประเด็นที่จะต้องทำการบ้านคิดค้นเองอยู่พอสมควร นอกเหนือไปจากที่ปรากฏในรายงานวิจัยหัวข้อต่างๆ ด้วยเหตุนี้ จึงต้องขอผัดผ่อนไปนำเสนอ “บทสังเคราะห์” เอาเป็นครั้งที่สามราวกลางปี 2547 ควบคู่

กันไปกับการนำเสนอของกลุ่มชุมชนชาวบ้านผู้ทรงสิทธิ์ร่วมกัน “เปิดศักราชสิทธิชุมชน” เพื่อการพัฒนาตนเอง และพึ่งพาตนเอง

จะอย่างไรก็ตาม แม้ว่า “เปิดศักราชสิทธิชุมชน” ครั้งที่สอง จะยังคงนำเสนอและประเมินกันเป็นรายหัวข้อ แต่ในขณะเดียวกัน ก็จัดให้มีการรวมกลุ่มหัวข้อตามแผนภูมิที่วางไว้ เพื่อช่วยให้ได้ความรู้ความเข้าใจที่ชัดเจนขึ้นเป็นลำดับกันไป ตั้งแต่ระดับนโยบายอันเป็นสมมุติฐานที่มาของปัญหา กลุ่มเป้าหมาย และพื้นฐานทางสังคมวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง แล้วปิดท้ายด้วยการนำเสนอ “สังเคราะห์ภาพรวม” จากแง่มุมของมิตรทางปัญญาวิชาการที่จะได้ให้ข้อคิดความเข้าใจที่สมบูรณ์ขึ้น

รายการ “เปิดศักราชสิทธิชุมชน” ครั้งที่สอง ย่อมจะมีข้อขาดตกบกพร่องอยู่ไม่น้อยทั้งในเชิงวิชาการ และการจัดการ ซึ่งต้องขอภัยไว้ ณ ที่นี้ แต่ที่จะเว้นกล่าวถึงเสียมิได้ ก็คือ น้ำใจ ความร่วมมืออันน่ายกย่อง ที่มีต่อคณะวิจัยและการจัดงานเสวนาครั้งนี้ ทั้งจากมิตรสหายในแวดวงวิชาชีพวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน พี่น้องชุมชนท้องถิ่นภูมิภาคต่างๆ เพื่อนร่วมงานสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ตลอดจนผู้บริหารศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ซึ่งใครขอแสดงความขอบคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ศ.เสนห์ จามริก

สารบัญ

คำนำสำนักงานสนับสนุนกองทุนการวิจัย (สกว.)	2
บันทึกจากฝ่ายนโยบายชาติและความสัมพันธ์ข้ามชาติ (ฝ่าย 1)	
คำนำ เปิดศักราชสิทธิชุมชน	
ศ.เสน่ห์ จามริก	
เศรษฐกิจเสรี การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ	3
และผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย	
ดร.ศรีประภา เพชรมีศรี และคณะ	
นโยบายการพัฒนาของรัฐกับการละเมิดสิทธิชุมชนชนบท	35
กฤษฎา บุญชัย, ประภาส ปิ่นตบแต่ง, ศยามล ไกยูรวงศ์	
เอเชียวิถีกับสิทธิมนุษยชนไทยบนรากฐานวัฒนธรรม	65
วรศักดิ์ มหัทธโนบลและคณะ	
สิทธิมนุษยชนในประวัติศาสตร์ความคิดของสังคมไทย	91
ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, อติสร หมวกพิมาย	
การปฏิรูปสื่ออิเล็กทรอนิกส์กับสิทธิมนุษยชนในสังคมไทย	119
วิระ สมบูรณ์, ไซนัส ไซยพร และคณะ	

กฎหมายสิทธิมนุษยชนกับเทคโนโลยีชีวภาพ นันทน อินทนนท์, จักรกฤษณ์ ครอบพจน์ และคณะ	131
สิทธิเกษตรกรไทย: กระบวนการเรียนรู้กับการพัฒนาระบบเกษตรกรรม เดชา ศิริภัทร, สมหญิง สุนทรวงษ์ และคณะ	163
สิทธิชุมชนและสิทธิเกษตรกรในทรัพยากรชีวภาพ และภูมิปัญญาท้องถิ่น วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ	193
สิทธิชุมชนท้องถิ่น จากจารีตประเพณี สู่สถานการณ์ปัจจุบัน: การศึกษาเพื่อแสวงหาแนวทางนโยบาย สิทธิชุมชนท้องถิ่นในประเทศไทยศาสตราจารย์(พิเศษ) ดร.ชลธิรา สัตยารัตนาและคณะ	221
บทผนวกที่ 1 ฐานความคิดและวัตถุประสงค์ของการวิจัย เสน่ห์ จามริก	279
บทผนวกที่ 2 สรุปข้อเสนอโครงการวิจัย เรื่อง “สิทธิมนุษยชนไทยในสถานการณ์สากล”	311
บทผนวกที่ 3 ภูมิหลังพัฒนาการสิทธิมนุษยชน	335

โลกาภิวัตน์ เศรษฐกิจเสรี แพร่ไปทุกที่ทุกสถาน
ชาติ-ชุมชนไม่อาจต้านทาน มันทำลายล้าง ฐานการพึ่งตน
ทำลายการเคารพธรรมชาติ ทำลายเทคโนโลยีที่เหมาะสม
ทำลายความหลากหลายของชุมชน
ทำลายคน ทำลายค่า...ค่าเสรี!

เศรษฐกิจเสรี การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจ และสังคมในประเทศไทย

ดร.ศรีประภา เพชรมีศรี และคณะ

รายงานผลการวิจัยโครงการวิจัย เศรษฐกิจเสรี การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 8 บท การศึกษาในบทแรกและบทที่สอง เริ่มต้นจากการศึกษาทบทวนแนวคิด พัฒนาการและการขยายตัวของสิทธิมนุษยชน สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม และเศรษฐกิจเสรีในกระแสโลกาภิวัตน์ ที่ทั้งสิทธิมนุษยชนและเศรษฐกิจเสรีเป็นกระแสที่ขยายตัวไปอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ในบทที่สาม เน้นศึกษาการเข้าสู่วงจรเศรษฐกิจเสรีของประเทศไทย ตั้งแต่มีการลงนามในสัญญาเบาริ่ง เมื่อปี 1855 นับแต่นั้น การผูกขาดทางเศรษฐกิจโดยราชสำนักก็ถูกทำลาย ในขณะที่เอกชนเข้ามามีบทบาทในเศรษฐกิจไทยมากขึ้นด้วยการส่งเสริมของรัฐตามแนวทางเศรษฐกิจเสรี เมื่อรัฐบาลไทยนำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมาใช้ตั้งแต่ปี 1961 การขยายตัวของเศรษฐกิจเสรี (ทุนนิยม) ในประเทศไทยได้ขยายตัวเข้าไปในทุกส่วนของสังคม ทั้งใน

ลักษณะวิวัฒนาการและเร่งจังหวะ และเข้มข้นมากขึ้นในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 การศึกษากรณีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและปัญหาของคนลุ่มทะเลสาบสงขลา และภาคตะวันออก ซึ่งมีการพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเข้มข้น ที่ปรากฏใน**บทที่สี่** ชี้ให้เห็นถึงจังหวะก้าวทั้งของเศรษฐกิจเสรีและวิถีชีวิตของประชาชนภายใต้เศรษฐกิจเสรีที่เริ่มเห็นปัญหาและผลกระทบชัดเจนขึ้น

ในขณะที่เศรษฐกิจเสรีพัฒนาไปอย่างกว้างขวาง และเศรษฐกิจไทยเข้าไปเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกอย่างแนบแน่นนั้น ความเร่งรีบเข้าสู่ขบวนการเศรษฐกิจเสรี โดยเฉพาะนับแต่ทศวรรษที่ 1980 เป็นต้นมา เมื่อมีการเปิดวิเทศธนกิจโดยไม่มีความพร้อม ทั้งในแง่สถาบันและการจัดการ ส่งผลให้ประเทศไทยต้องประสบกับวิกฤตทางเศรษฐกิจการเงินอย่างรุนแรง จนต้องขอความช่วยเหลือจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศและสถาบันการเงินระหว่างประเทศอื่นๆ ภายใต้เงื่อนไขของการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจนี้เองที่**บทที่ห้าและบทที่หก**พยายามศึกษาวิเคราะห์ การปฏิบัติตามเงื่อนไข และผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของคนไทยที่เกิดจากการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะสิทธิทางการศึกษา สาธารณสุข และสิทธิในการมีงานทำของประชาชนคนไทย

ใน**บทที่เจ็ด** การศึกษาเน้นให้เห็นว่า สถานการณ์ที่เกิดขึ้นในประเทศไทยไม่ได้เป็นกรณีโดดเดี่ยว แต่เป็นประสบการณ์ที่หลายประเทศที่รับนโยบายเศรษฐกิจเสรีและเงื่อนไขในการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจมาใช้เคยเผชิญมาแล้ว ในขณะที่แรงผลักดันการเปิดเสรี โดยเฉพาะในการลงทุนและการค้าเป็นไปอย่างเข้มข้น ภายใต้กฎกติกาโลกใหม่ทางเศรษฐกิจที่ประเทศไทยเป็นส่วนหนึ่งด้วยกำลังเคลื่อนไปอย่างยากที่จะก้าวทัน อนาคตของสิทธิทางเศรษฐกิจ

และสังคมถูกคุกคามมากขึ้น บทสรุปในบทที่แปด ชี้ให้เห็นว่า สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง และแบ่งแยกไม่ได้จากสิทธิประเภทอื่นๆ กับมีความเชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับสิทธิชุมชน ในขณะเดียวกัน ก็พยายามวิเคราะห์ให้เห็นถึงสภาพการละเมิดสิทธิมนุษยชนภายใต้การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจโดยรัฐไทย พร้อมทั้งความพยายามพิจารณาว่า ในสถานการณ์ที่ดูเหมือนเศรษฐกิจเสรีและสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นเส้นขนานนี้ ประเทศไทยจะมีทางออกอย่างไร

ในส่วนที่ว่าด้วยการขยายตัวของแนวความคิดสิทธิมนุษยชนและเศรษฐกิจเสรี ในระดับสากล การศึกษาเน้นที่การก่อตัวของแนวความคิดสิทธิมนุษยชนและเศรษฐกิจเสรีในตะวันตกเป็นหลัก แม้แนวความคิดสิทธิมนุษยชนจะพัฒนามาจากสิทธิธรรมชาติ แต่ความหมายของสิทธิธรรมชาติ (Natural rights) กลับถูกนำมาใช้อย่างกว้างขวางในงานของนักคิดยุคแสงสว่างในยุโรป โดยเฉพาะโดย Thomas Hobbes, John Locke, Jean-Jacques Rousseau, Emmanuel Kant และ Thomas Paine พร้อมๆ กับการก่อตัวของรัฐ-ชาตินักคิดเหล่านี้เริ่มพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับปัจเจก สิทธิของปัจเจกที่จะได้รับการคุ้มครองอย่างเหมาะสมจากรัฐ แนวคิดสัญญาประชาคมบนพื้นฐานของสิทธิธรรมชาติที่ว่า มนุษย์ถูกสร้างขึ้นเท่าเทียมกันและได้รับสิทธิที่ไม่อาจลดคุณค่าได้จากผู้สร้าง ในบรรดาสิทธิเหล่านั้น มีสิทธิในชีวิต เสรีภาพ สิทธิในทรัพย์สิน และสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุขก็ขยายไปทั่วตะวันตก พร้อมๆ กับแนวความคิดเรื่องสิทธิของประชาชนที่จะเลือกรัฐบาลที่ต้องการ

แต่ก้าวสำคัญของการขยายตัวของแนวความคิดสิทธิมนุษยชนคือ การประกาศอิสรภาพของอเมริกา และการปฏิวัติฝรั่งเศส และคำประกาศสิทธิของมนุษย์และสิทธิพลเมืองของฝรั่งเศส ในศตวรรษที่ 18 การแผ่ขยายของแนว

ความคิดนี้เกิดขึ้นโดยมีกระแสด้านตามมา และกระแสด้านกระแสแรกคือ กระแสเรียกร้องสิทธิสตรี ความเท่าเทียมกันระหว่างเพศ หลังจากนั้น สิทธิมนุษยชนเสรีนิยมของกลุ่มนักคิดเสรีนิยมก็ถูกกลุ่มนักคิดสังคมนิยมท้าทาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 19 เมื่อผลของการปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรปเริ่มส่งผลกระทบถึงชนชั้นแรงงาน เด็ก สตรี และความทุกข์ยากเกิดขึ้นทั่วยุโรป นักคิดเหล่านี้ได้แก่ Pierre-Joseph Proudhon, Karl Marx, Friedrich Engels นักคิดสังคมนิยมกลุ่มนี้มองว่า สิทธิในการแสวงหาทรัพย์สินโดยไม่มีข้อจำกัดก่อให้เกิดประโยชน์กับเพียงผู้มีโอกาสและมีอภิสิทธิ์อยู่แล้ว จุดยืนที่ชัดเจนในเรื่องสิทธิมนุษยชน อยู่ที่สิทธิของแรงงาน สิทธิในสวัสดิการสังคม และโจมตีสิทธิในทรัพย์สิน

หากพิจารณาในแง่พัฒนาการของแนวความคิดสิทธิมนุษยชน (ที่มีการแบ่งกันเพื่อความสะดวกเป็นหลัก) จะเห็นว่า แนวคิดสิทธิมนุษยชนเสรีนิยมให้ความสำคัญกับสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง แต่ผลที่เกิดจากการปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้แนวคิดสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมโดดเด่นขึ้น แนวคิดสิทธิมนุษยชนทั้งสองกระแสนี้ขยายตัวอย่างรวดเร็วหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ซึ่งตามมาด้วยความพยายามในการจัดระเบียบโลกใหม่ แนวคิดเสรีภาพ 4 ประการของประธานาธิบดี Roosevelt แห่งสหรัฐอเมริกา คือ เสรีภาพในการแสดงออก เสรีภาพในการนับถือศาสนา เสรีภาพจากความต้องการ และเสรีภาพจากความกลัว สะท้อนแนวคิดสิทธิมนุษยชนทั้งสองกระแสของนักคิดในศตวรรษที่ 17-19 เป็นอย่างดี และเป็นพื้นฐานสำคัญของระบบสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ และมีอิทธิพลอย่างสูงต่อการวางมาตรฐานสากลของบรรดาสมาชิกสหประชาชาติทั่วโลก

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ปี 1948 ซึ่งครอบคลุมทั้งสิทธิทาง

การเมืองและสิทธิพลเมือง และสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ได้รับการรับรองอย่างกว้างขวางโดยสมาชิกสหประชาชาติ และได้รับการรับรองในทางกฎหมาย โดยกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ในปี 1966 หลังจากนั้น กฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชนอีกหลายฉบับก็มีผลบังคับใช้ ไม่ว่าจะเป็น อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีทุกรูปแบบ อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการที่ดินทางเชื้อชาติ อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติและการทารุณกรรม เป็นต้น

แต่แนวความคิดสิทธิมนุษยชนที่แผ่ขยายไปทั่วโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ก็เริ่มถูกท้าทายในหลายประเด็น โดยเฉพาะจากผู้นำในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นเรื่องความเป็นสากลของสิทธิมนุษยชน กับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและการพัฒนาของสังคม (Universality v.s. Cultural relativism) สิทธิในการแทรกแซงและอำนาจอธิปไตย การให้ความสำคัญกับประเภทของสิทธิมนุษยชน ระหว่างสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง กับสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม และความขัดแย้งระหว่างสิทธิของปัจเจก และสิทธิของกลุ่ม กับสิทธิของปัจเจกและหน้าที่พลเมืองในสังคม แต่แม้จะถูกท้าทาย แนวความคิดสิทธิมนุษยชนดูเหมือนได้ขยายไปทั่วโลกด้วยเครื่องมือทางกฎหมายระหว่างประเทศ และสิทธิมนุษยชนก็กลายเป็นคำที่ใช้กันอย่างกว้างขวาง แม้ภาษาสิทธิมนุษยชนอาจไม่เหมือนกันเสียทีเดียว

ในขณะที่กระแสสิทธิมนุษยชนแผ่ขยายไปทั่วโลก เศรษฐกิจเสรีก็แผ่ขยายอิทธิพลครอบงำไปทั่วโลกเช่นเดียวกัน โลกาภิวัตน์ซึ่งมองได้ทั้งเป็นเหตุและผลของเศรษฐกิจเสรีกลายเป็นกระแสครอบงำโลกภายในเวลาไม่นาน

หากนักคิดลัทธิมนุษยชนเสรีนิยม เน้นที่ความสัมพันธ์ของรัฐกับปัจเจก ในฐานะที่รัฐต้องเคารพสิทธิของมนุษย์ และต้องประกันเสรีภาพทางการเมือง (และสิทธิพลเมือง) นักคิดทางเศรษฐศาสตร์ก็ขยายแนวความคิดสิทธิในทรัพย์สินไปสู่เสรีภาพทางเศรษฐกิจ นักคิดกลุ่มนี้ซึ่งได้แก่ Adam Smith, David Ricardo, Jean-Baptiste Say และ John-Stuart Mill ได้เสนอทฤษฎีมือที่มองไม่เห็น (Invisible hand) ทฤษฎีการแบ่งงานกันทำในสังคมและระหว่างประเทศ การไม่แทรกแซงการผลิตโดยรัฐ และการแข่งขันเสรีและยุติธรรมตามกลไกตลาด แนวคิดเสรีนิยมทางเศรษฐกิจ ซึ่งเน้นการปล่อยให้ปัจเจกกระทำอย่างเสรี (Laissez-faire) ขยายไปพร้อมๆ กับการขยายอำนาจทางการเมือง โดยอำนาจทางอาวุธในยุคล่าอาณานิคม เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของจักรวรรดินิยมตะวันตก โดยเฉพาะจักรวรรดินิยมในยุโรป

แนวความคิดของกลุ่มนักคิดเศรษฐกิจเสรีนิยม ซึ่งพัฒนามาตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 ได้รับการสืบทอดและขยายต่อเป็นแนวความคิดเสรีนิยมใหม่ โดยนักคิดเศรษฐศาสตร์รุ่นใหม่ โดยเฉพาะสำนักชิคาโก นักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้มุ่งเน้นการให้เสรีในทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นเสรีด้านการค้า การเงิน และทุน โดยรัฐจะต้องไม่เข้าไปแทรกแซงหรือควบคุม เพราะจะทำให้ตลาดบิดผัน พื้นฐานของลัทธิเสรีนิยมใหม่อยู่ที่เสรีภาพในการสะสมทรัพย์สินของปัจเจกโดยไม่จำกัด ผลประโยชน์ส่วนบุคคล การแข่งขันเสรี ความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านการแบ่งงานกันทำ และการใช้ทุนและเครื่องจักรสูง

หลังสงครามโลกครั้งที่สอง ประเทศต่างๆ ในเอเชีย แอฟริกา และละตินอเมริกาเริ่มทยอยได้เอกราช และในขณะที่ยุทธศาสตร์สหประชาชาติกำลังส่งเสริมแนวคิดลัทธิมนุษยชนไปทั่วโลก สถาบันทางเศรษฐกิจก็ได้รับการจัดตั้งขึ้นเช่นเดียวกัน คือ สถาบัน Bretton Woods ภายใต้ Bretton Woods สถาบันการ

เงินระหว่างประเทศคือ ธนาคารโลกและกองทุนการเงินระหว่างประเทศได้รับการจัดตั้งขึ้น ตามมาด้วยสถาบันทางการเงินและสถาบันเศรษฐกิจอื่นๆ เพื่อทำหน้าที่ส่งเสริมเศรษฐกิจเสรี และดูแลสถานการณ์ทางเศรษฐกิจของโลก สถาบันการเงินระหว่างประเทศเหล่านี้ทำหน้าที่โดยผ่านโครงการความช่วยเหลือในรูปแบบเงินกู้ ความช่วยเหลือทางวิชาการและคำแนะนำ แรงผลักดันระบบเสรีนิยมใหม่โดยการเปิดเสรีทางการค้า และลดบทบาทของรัฐบาลในทางเศรษฐกิจ การเปิดเสรีในการลงทุนระหว่างประเทศได้ผลเกินคาด โดยผ่านเครื่องมือที่เรียกว่าการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ซึ่งสถาบันการเงินระหว่างประเทศใช้เป็นเครื่องมือในการปรับแนวทางการพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนา และประเทศที่เศรษฐกิจอยู่ในช่วงเปลี่ยนผ่าน

การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจมีข้อตกลงเงินกู้ ซึ่งระบุเงื่อนไขไว้ชัดเจน เป็นเหมือนข้อบังคับของสถาบันการเงินระหว่างประเทศ ในขณะเดียวกัน เครื่องมือของเศรษฐกิจเสรี ซึ่งเป็นเครื่องมือทางกฎหมายก็ค่อยๆ พัฒนาขึ้นจากการเจรจาต่อรองต่างๆ จนถึงการเจรจารอบอุรุกวัย (Uruguay) ความตกลงว่าด้วยภาษีศุลกากรและการค้า (GATT) ซึ่งเป็นกรอบทางกฎหมายเพื่อใช้กำกับการค้าระหว่างประเทศ การขจัดสิ่งกีดขวางทางการค้า และการเปิดตลาด รวมถึงการคุ้มครองสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับการค้าก็ได้รับการบรรจุในข้อตกลงในการเจรจารอบอุรุกวัย ข้อตกลงเหล่านี้ มีองค์กรซึ่งเป็นองค์กรนิติบุคคล (และมีอำนาจมากกว่าองค์การสหประชาชาติ ที่เน้นบทบาทป้องกันปรามและส่งเสริม) คือ องค์การการค้าโลก (WTO) ซึ่งได้รับการจัดตั้งขึ้นในปี 1995 เป็นองค์กรตรวจสอบและควบคุมการปฏิบัติตามข้อตกลงของประเทศสมาชิก

ทั้งสถาบันการเงินระหว่างประเทศ (ซึ่งสหรัฐอเมริกามีอิทธิพลอย่างสูง)

และองค์การการค้าโลก และกรอบข้อตกลงระหว่างประเทศที่ใช้ในทางเศรษฐกิจ (เช่น GATT) ล้วนเป็นหัวหอกสำคัญให้การขยายตัวอย่างไม่มีขีดจำกัดของบรรษัทข้ามชาติ ที่เริ่มพัฒนาขึ้นมาในช่วงการแสวงหาอาณานิคมของจักรวรรดินิยม และเริ่มแผ่ขยายอย่างเข้มข้นในช่วงทศวรรษที่ 1980 อันเป็นจุดเริ่มต้นของกระแสโลกาภิวัตน์ ที่มีเทคโนโลยี การสื่อสารโทรคมนาคม เป็นเครื่องมือสำคัญ

หากพิจารณา 2 กระแสแนวความคิด คือ สิทธิมนุษยชนและเศรษฐกิจเสรีทุนนิยม จะเห็นว่ามีพัฒนาไปพร้อมๆ กัน ในขณะที่สิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมืองถูกทำลายในกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา (บางประเทศ) การขยายตัวของเศรษฐกิจเสรีทุนนิยมและบทบาทของบรรษัทข้ามชาติก็กำลังคุกคามสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของประเทศกำลังพัฒนา การต่อต้านกระแสเรียกร้องสิทธิในการพัฒนาและสิทธิในการกำหนดอนาคตตนเองก็มีมากขึ้น เมื่อพบว่าเศรษฐกิจเสรีทำลายสิทธิในการพัฒนาตนเองของประชาชนขึ้นทุกวัน โดยเฉพาะสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นสิทธิมนุษยชนที่ไม่อาจแบ่งแยกได้จากสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง ความเชื่อมโยงของสิทธิดังกล่าวคือ สิทธิทางสังคมเป็นสิทธิที่ประกันมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์

อย่างไรก็ตาม ในกระแสโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจเสรี สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมถูกคุกคามอย่างรุนแรง โดยเฉพาะในประเทศกำลังพัฒนา สิทธิในทรัพย์สินที่เป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน เพื่อประกันความเป็นอยู่ที่ดี ถูกแปลไปเป็นสิทธิในทรัพย์สินทางปัญญา (เพื่อการค้า) และเสรีภาพในการสะสมทรัพย์สินโดยไม่มีข้อจำกัดในยุคของการเปิดเสรีทางการค้าและการลงทุนระหว่างประเทศ ในขณะเดียวกัน การกำหนดอนาคตตนเอง ซึ่งหมายถึง การ

กำหนดสถานะทางเศรษฐกิจ สังคม (และวัฒนธรรม) โดยเฉพาะสิทธิในการจัดการและเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนส่วนใหญ่ถูกทำลาย สิ่งจำเป็นในการยังชีพถูกแย่งชิง และสิทธิในการพัฒนา ซึ่งมียุทธศาสตร์ประกอบพื้นฐานที่การมีส่วนร่วม บริบทของความจำเป็นพื้นฐาน และความจำเป็นทางสังคม เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของคนในสังคม และหน้าที่ของรัฐที่จะมีนโยบายและมาตรการเพื่อส่งเสริมสิทธิในการพัฒนาจะไร้ความหมาย

สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในกระแสโลกาภิวัตน์ในสังคมโลกที่ไร้พรมแดนในทุกมิติ และในระเบียบโลกที่วางขึ้นใหม่ (ในทุกมิติเช่นกัน) โดยชุมชนและชนชาติ รัฐ-ชาติถูกผูกมัดไว้ด้วยกัน ได้รับผลกระทบอย่างสูงในกระบวนการที่ทำให้ทุกประเทศเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมืออย่างแพร่หลาย และถูกขับเคลื่อนไปอย่างเข้มข้น ในระเบียบโลกใหม่และภายใต้อำนาจของการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ ความสามารถและอำนาจของรัฐในการวางระเบียบกฎเกณฑ์ภายในมีน้อยลง ในขณะที่ตัวละครหรือฐานกำลังอื่นๆ เช่น สถาบันการเงินระหว่างประเทศ บริษัทข้ามชาติ กลุ่ม G-7(+1) ฯลฯ กลับมีบทบาทมากขึ้น

ในกระแสโลกาภิวัตน์ที่เศรษฐกิจเสรีได้ขยายตัวไปทุกหนแห่ง ประเทศกำลังพัฒนาอยู่ในภาวะที่ถูกกดขี่อย่างไม่เคยเป็นมาก่อน 4 ทศวรรษหลังได้รับเอกราชของประเทศโลกที่สาม (ส่วนใหญ่) ปรากฏว่าช่องว่างระหว่างประเทศยากจนกับประเทศร่ำรวยกว้างขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทฤษฎีการกระจายความมั่งคั่งสู่เบื้องล่าง (trickle down) ดูจะได้ผลในประเทศกำลังพัฒนาเพียงไม่กี่ประเทศ การเปิดเสรีทางการค้า การเงิน และการลงทุน ในความสามารถทางการแข่งขันที่ไม่เท่าเทียมกัน ทำให้เศรษฐกิจของประชาชน โดยเฉพาะเกษตรกรในประเทศกำลังพัฒนาที่เคยมีโอกาสในการพัฒนาตนเองและพึ่งพา

ตนเองได้ถูกกลืนเข้าไปในระบบตลาดโลก ผลก็คือการล่มสลาย (ของชุมชน) คนด้อยโอกาสและอ่อนแอในสังคมถูกจัดไปอยู่ชายขอบ ในประเทศโลกที่สาม ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือการขยายตัวทางเศรษฐกิจ โดยปราศจากการพัฒนา

ยุทธศาสตร์การพัฒนาที่เน้นการเติบโตจากการ (พัฒนาอุตสาหกรรม เพื่อทดแทนการนำเข้า และ) พัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อส่งออกได้รับการส่งเสริมอย่างเข้มแข็งจากสถาบัน Bretton Woods และประเทศผู้ให้ (ความช่วยเหลือ) อื่นๆ มาตั้งแต่ทศวรรษที่ 1950 ผลกระทบของแนวทางการพัฒนาดังกล่าว กับการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และการเปิดเสรี ที่ชัดเจนก็คือ บทบาทของ รัฐในการพัฒนาประเทศ รัฐบาลไม่อาจเป็นกำแพงกั้นกระแสเศรษฐกิจโลกได้อีกต่อไป แต่กำลังเล่นบทบาทในการอำนวยความสะดวกให้ประเทศเข้าเป็นส่วนหนึ่งของโลกาภิวัตน์และเศรษฐกิจเสรีของโลก ผู้นำของประเทศต่างๆ ตกอยู่ภายใต้อำนาจของสถาบันซึ่งรัฐไม่อาจควบคุมได้

การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และข้อตกลงที่มีผลบังคับแล้ว เช่น ข้อตกลงว่าด้วยทรัพย์สินทางปัญญาเกี่ยวกับการค้า ข้อตกลงว่าด้วยการเกษตร และข้อตกลงว่าด้วยการค้าบริการ ประเทศที่พัฒนาแล้วและองค์การการค้าโลก กำลังผลักดันกฎเกณฑ์ใหม่ที่จะมีผลกระทบอย่างรุนแรงต่อสิทธิทางเศรษฐกิจ และสังคมในประเทศกำลังพัฒนา นั่นคือ ข้อตกลงพหุภาคีว่าด้วยการลงทุน ซึ่งจะทำให้มีการเปิดประเทศต่อการลงทุนของบริษัทข้ามชาติ และการแผ่ขยายอำนาจของบริษัทข้ามชาติอย่างไม่มีข้อจำกัดอย่างแท้จริง

ดูเหมือนผลกระทบที่รุนแรงที่สุดที่พบในการศึกษาในส่วนนี้ คือ ในสถานการณ์ปัจจุบัน รัฐบาลไร้ประสิทธิภาพ เพราะเศรษฐกิจชาติกลายเป็นเศรษฐกิจโลก แต่รัฐบาลเป็นรัฐบาลแห่งชาติ โลกาภิวัตน์และสถาบันการเงินระหว่างประเทศทำหน้าที่ไกลเกินกว่าจะเรียกร้องให้รับผิดชอบต่อ

สาธารณชนได้ รัฐบาลมีปัญหาวินิจฉัยที่จะจัดการกับบรรษัทข้ามชาติที่มีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม ส่วนประชาชนก็ถูกลดอำนาจมาให้มีเพียงทางเลือกในการบริโภคสินค้าที่บรรษัทข้ามชาตินำมาเสนอ

การศึกษากรณีของประเทศไทย เริ่มต้นศึกษาความเชื่อมโยงระหว่างระบบเศรษฐกิจเสรีระดับโลก และการเข้าสู่เศรษฐกิจเสรีของประเทศไทย ซึ่งเริ่มตั้งแต่การลงนามในสนธิสัญญาเบาริง ระหว่างราชอาณาจักรสยามกับประเทศสหราชอาณาจักร ในปี 1855 (กับอีก 12 ประเทศในเวลาต่อมา) สัญญานี้ “ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่แก่จักรกลทางการเมืองของรัฐบาลไทย เนื่องจากเอกสิทธิ์และสิทธิผูกขาดหาผลประโยชน์ ซึ่งตกอยู่ในมือของพระเจ้าแผ่นดิน เจ้านาย และขุนนางผู้ใหญ่ถูกเพิกถอนเสียมากมาย” ตามที่ Sir John Bowring ได้พูดไว้ เพราะเป็นสัญญาประกันการส่งเสริมบทบาทและกิจกรรมทางการเมืองค้าให้กับอังกฤษ (และประเทศคู่สัญญาอื่นๆ) ไม่ว่าจะด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขต การจำกัดอัตราภาษี การยกเลิกสิทธิพิเศษแก่ชนชาติอื่น และการค้าฝิ่น

เศรษฐกิจเสรีทุนนิยมที่พัฒนาไปหลังสนธิสัญญาเบาริงชะลอตัวลงในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และตามมาด้วยการพัฒนาเศรษฐกิจชาตินิยม และการพัฒนาทุนนิยมโดยรัฐในช่วงปี 1932-1947 แต่หลังจากการขึ้นสู่อำนาจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยการทำรัฐประหารในปี 1959 นายกรัฐมนตรีคนใหม่ก็สานต่อแนวโน้มเศรษฐกิจเสรีที่เริ่มมาแต่สมัยจอมพลป. พิบูลสงคราม (ด้วยอิทธิพลของสหรัฐอเมริกา) ในทันที

นับว่าคำแนะนำและความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกา และธนาคารโลก มีบทบาทอย่างสูงต่อการกำหนดแนวทางการพัฒนาของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แนวทางดังกล่าวเห็นได้ชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก ที่

ประกาศใช้เมื่อปี 1961 การพัฒนาแบบมีแผนถูกนำมาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจไทยจนถึงปัจจุบัน โดยในแต่ละฉบับได้เน้นย้ำการใช้ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีในการพัฒนาเศรษฐกิจไทยตลอดมา

พร้อมๆ กับแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้จัดตั้งหน่วยงานต่างๆ ขึ้น เพื่อปฏิบัติการให้เป็นไปตามแผน ที่สำคัญได้แก่ สภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน สำนักงานประมาณกรรมวิเทศสหการ โดยทั้งหมดอยู่ภายใต้การควบคุมของสำนักนายกรัฐมนตรี ซึ่งมีนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบโดยตรง

นับแต่ทศวรรษที่ 1950 เศรษฐกิจของไทยเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว และได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลกอย่างแนบแน่น การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทยก็เช่นเดียวกับประเทศกำลังพัฒนาอื่นๆ ซึ่งนำเอาตัวแบบการพัฒนาที่สถาบันการเงินระหว่างประเทศเสนอ เริ่มต้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อทดแทนการนำเข้า และเมื่อการพัฒนาดังกล่าวถึงขีดจำกัดในปลายทศวรรษที่ 1980 รัฐบาลไทยก็นำแนวทางการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกมาใช้ ในการพัฒนาดังกล่าว รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมอย่างเป็นรูปธรรม นับแต่การแก้ไข พ.ร.บ. ส่งเสริมการลงทุน ซึ่งมีมาตรการจูงใจนักลงทุนทั้งภายในและต่างประเทศด้วยสิทธิพิเศษ เช่น ด้านภาษี และมาตรการปกป้องคุ้มครองอุตสาหกรรม การทุ่มงบประมาณในการก่อสร้างโครงสร้างพื้นฐาน (โดยความช่วยเหลือในรูปแบบเงินกู้จากธนาคารโลก สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น เป็นหลัก) และมาตรการอื่นๆ เช่น การเปิดเสรีทางการค้า การเปิดเสรีทางการเงิน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจค่อยๆ เกิดขึ้น และมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเข้มข้น นับแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่ง

ชาติ ฉบับที่ 5 เป็นต้นมา ผลก็คือ

- จากการที่รัฐส่งเสริมธุรกิจขนาดใหญ่ เพื่อเร่งรัดการขยายตัวของพืชไร่เพื่อการส่งออก และเร่งรัดการขนถ่ายส่วนเกินจากภาคเกษตรสู่เมืองเพื่อนำมาสร้างเศรษฐกิจอุตสาหกรรม ยิ่งทำให้ทรัพยากรถูกทำลายมากขึ้น และภาคเมืองขยายขึ้นอย่างรวดเร็ว การขยายพื้นที่การเกษตรเป็นไปได้อย่างรวดเร็ว นอกจากด้วยนโยบายของรัฐแล้ว ยังมีสิ่งหนุนช่วยคือถนนหนทางที่สหรัฐอเมริกาและธนาคารโลกมีส่วนลงทุนให้ในช่วงทศวรรษที่ 1950-1960

- การส่งเสริมธุรกิจการเกษตรขนาดใหญ่ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมและการส่งออก ทำให้เกษตรกรรายย่อยหรือผู้ที่ไม่มีโอกาสในการพัฒนาการเกษตรด้วยตนเองไม่ได้รับความช่วยเหลือ การลงทุนของภาครัฐในด้านการเกษตรมีน้อยมาก

- ความสำคัญของภาคเกษตรไทยที่สร้างมวลรวมประชาชาติลดลงอย่างเห็นได้ชัดและถูกแทนที่ด้วยการส่งออกสินค้าอุตสาหกรรม

- อุตสาหกรรมที่เติบโตอย่างรวดเร็ว เป็นการเติบโตของอุตสาหกรรมที่ผลิตสินค้าสำเร็จรูปเพื่อทดแทนการนำเข้า หรือไม่ใช่เป็นอุตสาหกรรมที่ไม่ได้นำโดยสาขาหัตถกรรม อุตสาหกรรมใหม่ๆ ที่เพิ่งเกิดขึ้น ไม่ว่าปิโตรเคมี แผงวงจรไฟฟ้า ยังต้องพึ่งพาวัตถุดิบและเทคโนโลยีจากต่างชาติอยู่สูง บริษัทต่างชาติในรูปของบริษัทข้ามชาติ หรือร่วมทุนต่างประเทศเข้ามามีอิทธิพลครอบงำการผลิตทั้งภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม รวมถึงภาคบริการมากขึ้น จนกลายเป็นผู้กำหนดเศรษฐกิจภายในไป

- ความสัมพันธ์เชิงพึ่งพาของเศรษฐกิจไทย และการที่เศรษฐกิจไทยกลายเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจโลก หมายความว่า การเติบโตและการขยายตัวของเศรษฐกิจไทยต้องขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจโลกด้วย การเปลี่ยนแปลงทางด้าน

การผลิต การตลาด และการเงินของประเทศทุนนิยมใหญ่ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา ยุโรป และญี่ปุ่น ย่อมส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจไทยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ สภาการค้าตั้งแต่ทศวรรษที่ 1990 เป็นต้นมาเป็นประจักษ์พยานได้อย่างดี

- การเติบโตและการขยายตัวของเศรษฐกิจไทย โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรมเกิดขึ้นได้อย่างรวดเร็วก็ด้วยแรงงานราคาถูก โดยที่รัฐบาลไม่ได้ลงทุนพัฒนา รัฐบาลและสังคมไทยได้ประโยชน์จากแรงงานราคาถูก แต่ตอบแทนให้คนกลุ่มนี้ต่ำมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องค่าจ้าง สวัสดิการ และการคุ้มครองหรือดูแลสภาพการทำงาน โดยเฉพาะเมื่ออุตสาหกรรมขยายตัว

- การพัฒนาอุตสาหกรรมอย่างเร่งรัด มิได้กระจายประโยชน์ไปยังคนส่วนใหญ่ ยิ่งไปกว่านั้น การพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออกผลักดันให้ประเทศไทยเข้าไปในกิจการรับช่วงการผลิต โดยผลผลิตทั้งหมดจะถูกส่งไปยังบริษัทแม่ ซึ่งการลงทุนลักษณะนี้ก่อให้เกิดการค้าภายในเครื่องของบริษัท (ข้ามชาติ) โดยมีการโอนกำไรกลับบริษัทแม่ผ่านการตั้งราคาโอน ซึ่งทางบริษัทกำหนดได้เอง และการลงทุนลักษณะนี้ก่อให้เกิดปัญหาแรงงานสัมพันธ์ และกระทบสิทธิของคนงานเป็นอย่างสูง

เมื่อพิจารณาการเข้าสู่วงจรเศรษฐกิจเสรีของประเทศไทย นับแต่การประกาศแผนพัฒนาเศรษฐกิจ (และสังคม) แห่งชาติฉบับที่ 1 จนถึงฉบับที่ 7 (ฉบับที่ 8 มีอันต้องปรับเปลี่ยนให้เป็นไปตามเงื่อนไขของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ) ก็จะพบลักษณะหลายประการที่เศรษฐกิจไทยอยู่ในลักษณะถูกครอบงำ ใกล้เคียงกับในยุคสนธิสัญญาเบาริ่ง คือ

- การครอบงำโดยสัญญาที่ไม่เท่าเทียมและเป็นธรรม การตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของกองทุนการเงินระหว่างประเทศทั้งสองครั้ง และการรับข้อตกลง GATT โดยประเทศไทยไม่มีความพร้อมเพียงพอ นั้น ทำให้รัฐขาดอำนาจการ

ตัดสินใจอย่างมีอิสระและไม่เป็นประโยชน์กับประชาชนเท่าที่ควร

- การครอบงำโดยอิทธิพลครอบงำสถาบัน หากในช่วงก่อน ชาวต่างชาติ เข้ายึดกุมสถาบันโดยตรง ในปัจจุบันนี้ การครอบงำกระทำผ่านการหล่อหลอมทางการศึกษา และการมีอิทธิพลเหนือกว่าในฐานะเจ้าของทุน หน่วยงานของรัฐบาลจำนวนมากอยู่ภายใต้การครอบงำในลักษณะนี้

- การครอบงำโดยการลงทุนจากต่างประเทศ รายงานทางสถิติของสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2001 ระบุว่าประมาณร้อยละ 71 ของการลงทุนในประเทศไทยในช่วงปี 2000 มาจากทุนต่างประเทศ หรือร่วมทุนกับต่างประเทศ กิจกรรมสำคัญๆ เช่น น้ำมัน สิ่งทอ รถยนต์ ล้วนอยู่ในมือของต่างประเทศ หรือต่างประเทศมีอำนาจตัดสินใจ

ในช่วงแห่งการพัฒนาที่ผ่านมา รัฐไทยสูญเสียอำนาจในการตัดสินใจในการกำหนดแนวทางการพัฒนาขึ้นทุกที ในขณะเดียวกัน ประชาชนซึ่งทรัพยากรถูกแย่งชิงก็มีการจัดตั้งมากขึ้น กระแสปกป้องทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำ ป่า จากอำนาจทางธุรกิจและอำนาจทางการเมืองมีมากขึ้น และความขัดแย้งก็เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ มีการปะทะกันระหว่างกลุ่มผู้คัดค้านและกลุ่มผู้สนับสนุนโครงการพัฒนาของรัฐ และโครงการลงทุนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ หรือแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ประมงพื้นบ้านกับประมงพาณิชย์ นาข้าวกับนากุ้ง ฯลฯ และการปะทะระหว่างอำนาจรัฐกับชุมชนชนบทเป็นประจักษ์พยานของความขัดแย้งที่เกิดจากการละเมิดสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมในสังคมไทยเป็นอย่างดี ประจักษ์พยานของข้อสรุปนี้คือ กรณีศึกษาบริเวณทะเลสาบสงขลา และโครงการพัฒนาชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก (มาบตาพุด และแหลมฉบัง)

กรณีศึกษาบริเวณทะเลสาบสงขลา เน้นที่ 3 ชุมชน คือ ชุมชนตะเครียะ ที่ระโนด ชุมชนบางโหนด และชุมชนทะเลน้อย ส่วนในกรณีภาคตะวันออก

เป็นการศึกษาภาพรวมโดยเน้นไปที่ผลกระทบของการพัฒนาอุตสาหกรรม โดย
เสนอใน 3 จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก คือ ชลบุรี ระยอง และ
ฉะเชิงเทรา ภายใต้โครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ที่เริ่มต้นใน
ช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5

กรณีของภาคใต้ ในชุมชน 3 ชุมชนบริเวณลุ่มทะเลสาบสงขลา และ
กรณีโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลภาคตะวันออก ชี้ให้เห็นว่า การพัฒนา
ล้วนเป็นผลจากการที่รัฐพยายามตอบรับกับเศรษฐกิจโลกแทบทั้งสิ้น การผลิต
เพื่อสนองต่อความต้องการของตลาดโลก ไม่ว่าจะเป็นดีบุก ข้าว ยางพารา
สัตว์น้ำ อุตสาหกรรมส่งออกต่างๆ ส่งผลกระทบถึงชุมชนในหลายแง่มุม ไม่
ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม และภาวะเศรษฐกิจซึ่งเคยอยู่บนความพอเพียงของชุมชน
เอง

หากมองภาพตั้งแต่ระดับชาติถึงระดับชุมชนที่เชื่อมโยงกับระบบ
เศรษฐกิจเสรีในระดับโลกซึ่งเกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีความ
เข้มข้นขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จากการวิเคราะห์ในแง่มุมของนโยบาย
การพัฒนา รังสรรค์ ธนะพรพันธุ์ เห็นว่า การกำหนดนโยบายการพัฒนาตาม
แบบอย่างตะวันตกชั้นนำ ซึ่งเป็นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อสร้างความทันสมัย
นั้น เป็นการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่มีอคติในหลายส่วน คือ

1. อคติต่อภาคเกษตรกรรม เมื่อแนวทางการพัฒนาให้ความสำคัญกับ
ภาคอุตสาหกรรมและต่อมาภาคบริการมากกว่าภาคเกษตรกรรมทั้งๆ ที่ ประ
ชากรส่วนใหญ่ของประเทศยังทำการเกษตร
2. อคติระหว่างเมืองกับชนบท ทำให้เกิดช่องว่างอย่างสูง
3. อคติระหว่างภูมิภาค แต่ละภูมิภาคได้รับการพัฒนาไม่เท่าเทียมกัน
นอกจากอคติแล้วสิ่งที่เห็นชัดในกรณีศึกษา คือ

1. ประชาชนไม่ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับโครงการพัฒนาของรัฐ
2. ประชาชนไม่มีส่วนร่วม แต่ดูเหมือนกลุ่มทุนและการค้ามีอิทธิพลในการกำหนดนโยบายพัฒนาประเทศสูงมาก
3. ไม่มีความโปร่งใส เพราะนโยบายเอื้อผลประโยชน์ให้กับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง อำนาจของคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนในการให้สิทธิพิเศษแก่นักลงทุนเป็นค้ำประกันเรื่องนี้ได้

4. ไม่มีความรับผิดชอบ (accountability) ในกรณีที่เกิดผลอันไม่พึงปรารถนา เช่น ผลจากโรงงานอุตสาหกรรม หรือวิกฤตการเงินที่เกิดขึ้นไม่มีผู้รับผิดชอบ ในขณะที่ประชาชนต้องเป็นผู้รับผล และผลนี้เห็นได้ชัดในกรณีศึกษาทั้งสองกรณี

นับแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 5 เศรษฐกิจไทยขยายตัวอย่างรวดเร็ว และได้เข้าไปเชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลกมากขึ้น เมื่อมีการเปิดเสรีทางการเงินกลางทศวรรษที่ 1980 การเปิดเสรีทางการเงินโดยไม่ได้มีความพร้อมทั้งในแง่เศรษฐกิจและการบริหารรองรับ ก็ส่งผลถึงการหลั่งไหลเข้ามาของเงินทุน จนยากที่รัฐจะควบคุมได้ การศึกษาในส่วนที่เกี่ยวกับวิกฤตเศรษฐกิจ การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ และผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม เริ่มต้นจากการพิจารณาวิกฤตเศรษฐกิจและการที่รัฐบาลไทยต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของสถาบันการเงินระหว่างประเทศ และผลที่เกิดกับสิทธิใน 3 ด้าน คือ การศึกษา สาธารณสุข และการทำงาน

เดือนสิงหาคม 1997 รัฐบาลพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ได้ตัดสินใจขอความช่วยเหลือทางวิชาการและการเงินจากกองทุนการเงินระหว่างประเทศ (IMF) ในครั้งนั้น ประเทศไทยได้รับอนุมัติวงเงินกู้จำนวนประมาณ 4 พันล้านเหรียญสหรัฐ ระยะเวลาเบิกถอน 34 เดือน นอกจากนั้น ประเทศไทยยังได้ขอกู้เงินจากรัฐบาลญี่ปุ่น ธนาคารโลก ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย และธนาคาร

กลางของประเทศต่างๆ ได้แก่ ออสเตรเลีย จีน ฮองกง มาเลเซีย สิงคโปร์ อินโดนีเซีย สาธารณรัฐเกาหลี และบรูไน รวมเงินทุนเพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจไทย ภายใต้โครงการของกองทุนการเงินระหว่างประเทศเป็นเงินทั้งสิ้น 17,200 ล้านดอลลาร์สหรัฐ

เมื่อรับเงินทุน รัฐบาลไทยต้องตกลงยอมรับพันธกรณีที่ปฏิบัติตามแผนฟื้นฟูเศรษฐกิจที่ได้ร่วมกันพิจารณาเกี่ยวกับกองทุนการเงินระหว่างประเทศ ทั้งนี้ เพื่อการฟื้นฟูเศรษฐกิจและประกันความสามารถในการชำระหนี้ของไทย โดยมีมาตรการที่สำคัญ 6 ประการ คือ 1) การปฏิรูประบบสถาบันการเงินภายในประเทศ 2) การปฏิรูปด้านการคลังเพื่อให้เกิดดุลยภาพ 3) การปรับปรุงมาตรการทางภาษี เช่น การเพิ่มอัตราภาษีมูลค่าเพิ่มและภาษีสรรพสามิต 4) การรักษาระดับรายจ่ายของรัฐให้สอดคล้องกับความสามารถในการจัดหารายได้ และปล่อยให้ราคาสาธารณูปโภคลอยตัวตามต้นทุนที่แท้จริง 5) การคงระบบอัตราแลกเปลี่ยนแบบ managed float และ 6) การรักษาความเข้มงวดในนโยบายการเงินอีกระยะหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม การกำหนดเงื่อนไขต่างๆ เช่นนี้ ย่อมหมายถึงว่า พื้นฐานและทิศทางการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยถูกกำหนดใหม่อย่างเป็นทางการและเป็นลายลักษณ์อักษร เป็นไปได้ยากที่รัฐบาลไทยจะตัดสินใจเป็นอย่างอื่น และการดำเนินการตามเงื่อนไขเหล่านี้จะทำให้โครงสร้างเศรษฐกิจของไทยเข้าไปผูกพันกับเศรษฐกิจโลกมากขึ้น ทำให้เศรษฐกิจเสรีทุนนิยมได้รับการพัฒนากว้างขวางยิ่งไปกว่าเดิม มาตรการที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศใช้นั้น เป็นไปตามสูตรมาตรฐาน Four-ations คือ

- การสร้างเสถียรภาพ (Stabilisation)
- การจัดการจำกัดและการควบคุม (Deregulation)

- การแปรรูปรัฐวิสาหกิจไปเป็นเอกชน (Privatisation)
- การเปิดเสรี (Liberalisation)

หลักการทั้ง 4 ประการ สะท้อนอย่างชัดเจนในเงื่อนไขและมาตรการที่ปรากฏในหนังสือแสดงเจตจำนงฯ ทั้ง 8 ฉบับ โดยเฉพาะนับแต่ฉบับที่ 3-6 ซึ่งมีการเสนอมาตรการและกำหนดกรอบเวลาค่อนข้างแน่นอน หลักการ Four-ations ที่กล่าวถึงพิจารณาได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากแนวทางการดำเนินนโยบายการคลังและการเงิน การแก้ไขปัญหาและปฏิรูปสถาบันการเงิน การปฏิรูปรัฐวิสาหกิจ และการปฏิรูปกฎหมาย

มาตรการต่างๆ ที่ประเทศไทยนำมาใช้ ล้วนสอดคล้องกับหลักการ Four-ations และเป็นไปตามเงื่อนไขที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศวางไว้ คือ การลดหรือการจัดการจัดการอุดหนุน และการควบคุมราคาโดยรัฐ ลดการควบคุมทางการค้าและการแลกเปลี่ยน เพิ่มอัตราดอกเบี้ยเพื่อต่อสู้กับเงินเฟ้อ ขยายกิจการของรัฐให้เอกชน ลดบทบาทของรัฐ โดยเฉพาะในเรื่องเศรษฐกิจ แต่รวมถึงการให้บริการทางสังคมและส่งเสริมการส่งออก โดยไม่มีการกีดกันด้วยการลดค่าเงิน ทั้งหมดนี้เป็นไปตามหลักการเศรษฐกิจเสรี ซึ่งในภาวะวิกฤตส่งผลกระทบต่อสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของคนไทยอย่างสูง การศึกษาที่งานวิจัยฉบับนี้เลือกคือ สภาพสิทธิทางการศึกษา การสาธารณสุข และการมีงานทำ เพราะเป็นฐานสำคัญของสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งจะนำไปสู่การเข้าถึงสิทธิด้านอื่นๆ

หนึ่งปีหลังจากรัฐบาลไทยตัดสินใจเข้าร่วมโครงการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ เศรษฐกิจไทยอยู่ในภาวะหดตัวรุนแรงกว่าที่คาดการณ์ไว้ และการที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศ ยอมยืดหยุ่นให้รัฐบาลไทยจัดงบประมาณขาดดุลได้ตามที่ปรากฏในหนังสือแสดงเจต-

จํานงค์ ฉบับต่อๆ มานั้น เท่ากับเป็นการยอมรับว่า มาตรการที่กองทุนการเงินระหว่างประเทศกำหนดให้ประเทศไทยในการแก้ไขปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจใช้ไม่ได้ผล เห็นได้จากที่ในช่วงปี 1998 เศรษฐกิจไทยยังไม่ฟื้นตัว สถานการณ์เศรษฐกิจในปี 1999 เริ่มทรงตัว และดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจบางตัวเริ่มดีขึ้น แต่ก็ยังไม่สะท้อนภาพความเป็นจริงทั้งหมด ภาพความเป็นจริงส่วนหนึ่งดูได้จากสถานการณ์สิทธิมนุษยชน

สิทธิด้านการศึกษา ในข้อเท็จจริง ก่อนเกิดวิกฤต ประเทศไทยมีเด็กออกจากระบบโรงเรียนในระดับการศึกษาต่างๆ ในอัตราที่สูงอยู่แล้ว แต่สถานการณ์รุนแรงขึ้นในช่วงเศรษฐกิจตกต่ำ เห็นได้จากจํานวนเด็กที่เข้าเรียนในทุกระดับ ในปี 1998 มียอดต่ำกว่าเป้าที่วางไว้ถึง 5 แสนคน ทั้งที่ก่อนหน้านี้ในปี 1997 มีจํานวนรับนักเรียนต่ำกว่าเป้าที่ตั้งไว้เพียงประมาณ 2 แสนคน ขณะที่ยอดรวมของนักเรียนทุกระดับในปี 1998 ก็ลดลงจากเดิมถึงร้อยละ 3.2 ทั้งที่ในปีที่ผ่านมา มาเคยมียอดรวมจํานวนนักเรียนเพิ่มขึ้นจากเดิมทุกปี ทั้งนี้เป็นเพราะในช่วงหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจมีนักเรียนรายใหม่เข้าเรียนลดลง และมีนักเรียนออกจากโรงเรียนเพิ่มมากขึ้นตาม

วิกฤตเศรษฐกิจยังทำให้รัฐบาลต้องตัดค่าใช้จ่ายทางด้านสังคมลง นับแต่ปี 1998 งบประมาณการศึกษาก็ถูกปรับลดลงตามภาวะเศรษฐกิจที่ตกต่ำ โดยยอดรวมงบประมาณถูกตัดลดจากปีก่อนถึงเกือบ 2 หมื่นล้านบาท นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่งบประมาณด้านการศึกษามีอัตราลดลง ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงต้นของวิกฤตเศรษฐกิจ ผลการศึกษาชิ้นหนึ่งของกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) คาดการณ์ว่า ในปี 1998 คนงานจํานวนกว่า 3 ล้านคนในประเทศไทยต้องออกจากงาน ในขณะที่จํานวนคนทำงานได้ค่าตอบแทนต่ำกว่าค่าแรงขั้นต่ำจะเพิ่มขึ้นถึง 2.1 ล้านคน และหากตั้งข้อสมมติฐานว่า

คนงานแต่ละคนจะต้องส่งลูกเรียนหนังสือ 1 คน ก็คาดว่าจะมีเด็กไทยถึง 5.1 ล้านคน ที่เสี่ยงที่จะออกจากโรงเรียนกลางคัน ปัญหาดังกล่าวนี้นี้เกิดจากการที่ประเทศไทยไม่มีเครือข่ายคุ้มครองทางสังคม (Social safety nets)

ส่วนสิทธิด้านสุขภาพ งบประมาณประจำปีของกระทรวงสาธารณสุขที่เคยเพิ่มสูงขึ้นทุกปีในช่วงเศรษฐกิจเฟื่องฟูนั้น กลับถูกตัดลดลงทั้งในแง่จำนวนเงินและสัดส่วนต่องบประมาณแผ่นดิน โดยเริ่มเห็นผลกระทบในช่วงปีงบประมาณ 1999 ซึ่งงบประมาณของกระทรวงสาธารณสุข เมื่อเทียบกับปี 1997 ได้ถูกตัดลงประมาณ 2.1 หมื่นล้านบาท การลดงบประมาณด้านสาธารณสุขมีผลกระทบโดยตรงต่อคนยากจน โดยเฉพาะผู้ที่ต้องพึ่งพาบริการจากสถานพยาบาลของรัฐ เพราะขณะที่งบประมาณถูกตัดทอนลง ภาระการให้บริการของสถานบริการของรัฐกลับเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากประชาชนหันมาพึ่งบริการของรัฐซึ่งมีราคาถูกกว่าสถานบริการเอกชนหลายเท่าตัว นี่อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่อาจทำให้คุณภาพบริการสาธารณสุขของรัฐด้อยคุณภาพลงหลังเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ

ขณะเดียวกัน ครั้วเรือนจำนวนมากต้องลดภาระค่าใช้จ่ายด้านสุขภาพและการรักษาโรคลง เห็นได้จากสัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านการรักษาพยาบาลของครั้วเรือนที่ลดลงจากร้อยละ 3.4 ของรายจ่ายครั้วเรือน ในปี 1992 เหลือเพียงร้อยละ 2.8 ในปี 1998 ซึ่งสวนทางกับค่าครองชีพ ค่ารักษาพยาบาลและค่ายาที่เพิ่มสูงขึ้น ในสถานการณ์เช่นนี้ คาดได้ว่าสมาชิกในครอบครัวจะต้องเป็นผู้แบกรับภาระการดูแลผู้ป่วยและการรักษาพยาบาลเบื้องต้นเพิ่มมากขึ้น

ในส่วนของคุณภาพชีวิตประชากร ปรากฏว่าหลังจากเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ จำนวนเด็กที่มีน้ำหนักต่ำกว่าเกณฑ์ ซึ่งเคยมีแนวโน้มลดลงมาโดยตลอดในช่วงก่อนเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ก็กลับมีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอีกครั้งในช่วงปี 1997 และ

1998 ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนภาวะทุพโภชนาการอันเป็นผลส่วนหนึ่งจากวิกฤตเศรษฐกิจ ขณะเดียวกัน วิกฤตเศรษฐกิจก็ได้ส่งผลให้มีจำนวนทารกและเด็กที่ถูกพ่อแม่ทอดทิ้งเพิ่มมากขึ้นอย่างชัดเจนในปี 1998 ทั้งทารกแรกเกิดที่ถูกทิ้งไว้ที่โรงพยาบาลหลังคลอด และเด็กที่ถูกนำไปฝากไว้ที่สถานเลี้ยงเด็กกำพร้า ทั้งที่สภาพดังกล่าวนี้มีแนวโน้มดีขึ้นในช่วงก่อนวิกฤต

สิทธิในการทำงาน ในวิกฤตเศรษฐกิจและการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ แรงงานเป็นกลุ่มแรกๆ ที่ได้รับผลกระทบ สภาวะการณ์การถูกเลิกจ้างหรือการว่างงานซึ่งเป็นผลโดยตรงของวิกฤตเศรษฐกิจและการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ มีการคาดการณ์ว่าในปี 2000 อาจมีผู้ว่างงานถึง 2.68 ล้านคน แม้ว่ารัฐบาลได้จัดทำโครงการบรรเทาปัญหาการว่างงานต่างๆ แต่ก็พบปัญหาว่าโครงการเหล่านั้นมักยังไม่เข้าถึงกลุ่มผู้ถูกเลิกจ้าง/ผู้ตกงานอย่างทั่วถึงเพียงพอ

นอกจากวิกฤตเศรษฐกิจจะทำให้เกิดปัญหาการว่างงานอย่างรุนแรงแล้วยังมีปัญหาอื่นๆ ตามมาอีกมาก ไม่ว่าจะเป็นปัญหาถูกจ้างถูกลดค่าจ้างหรือไม่ได้รับการขึ้นค่าจ้าง การที่นายจ้างเปลี่ยนระบบการจ้างงานจากการจ้างประจำมาเป็นการจ้างชั่วคราวเพื่อลดภาระด้านสวัสดิการและสามารถปลดคนงานออกได้ง่าย

ข้อที่พึงตระหนักอีกประการหนึ่งคือ ในภาวะวิกฤตเศรษฐกิจและการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ แรงงานที่ได้รับผลกระทบอย่างสูงคือแรงงานหญิง เด็ก และแรงงานต่างด้าว วิกฤตเศรษฐกิจเป็นเงื่อนไขที่ดีสำหรับนักลงทุนที่จะเปลี่ยนกระบวนการผลิตของภาคอุตสาหกรรม โดยการผลักแรงงานซึ่งส่วนใหญ่เป็นหญิงออกจากภาคอุตสาหกรรม และย้ายเข้าสู่ภาคแรงงานนอกระบบ ซึ่งช่วยนายจ้างลดต้นทุนการผลิตและสวัสดิการแรงงานได้มาก ทั้งยังเพิ่มและลด

จำนวนคนงานได้ง่ายตามความต้องการของตลาดในแต่ละช่วง

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นถึงสภาวะสิทธิทางการศึกษา การได้รับบริการสาธารณสุข และการมีงานทำถูกละเมิดรุนแรงขึ้น ซึ่งนั่นหมายความว่า ในสภาพปกติการละเมิดสิทธิต่างๆ ดังกล่าวมีอยู่แล้ว โดยเฉพาะความไม่เท่าเทียมกันทางโอกาสในสิทธิอื่นๆ ด้วยเหตุจากโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม และแนวทางการพัฒนาที่มีอคติต่อคนจนและผู้ด้อยโอกาส

ในท่ามกลางวิกฤตการณ์ด้านต่างๆ เหล่านี้ รัฐบาลตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการลดผลกระทบทางสังคม ดังที่หนังสือแสดงเจตจำนงฯ ฉบับที่ 1 ระบุว่า รัฐบาลจะต้องพยายามบรรเทาผลกระทบต่อผู้มีรายได้น้อย พร้อมทั้งเสนอมาตรการช่วยเหลือต่างๆ เช่น การคุมราคาสินค้า การดูแลมิให้มีการตัดงบประมาณรายจ่ายกระทบงบประมาณการศึกษาและสาธารณสุข การฝึกอบรมแรงงาน และการขยายการศึกษาขั้นมัธยมศึกษาและวิชาชีพ ฯลฯ เป็นต้น แต่ในความเป็นจริง การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจได้ส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจรุนแรงกว่าที่รัฐบาลและสถาบันการเงินระหว่างประเทศคาดการณ์ไว้ หนังสือแสดงเจตจำนงฯ ฉบับที่ 3 และฉบับต่อๆ มา จึงปรากฏแผนรองรับด้านสังคม เรียกว่า โครงการความช่วยเหลือเพื่อลดผลกระทบทางลบต่อสังคมและเพิ่มโอกาสทางการศึกษา โดยการสนับสนุนด้านการเงินจากธนาคารโลก ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย และกองทุนความร่วมมือทางเศรษฐกิจโพ้นทะเล ซึ่งการศึกษาพบว่า ในหลายส่วนก่อให้เกิดปัญหาตามมาเช่นกัน

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ประเทศไทยเป็นเพียงหนึ่งในหลายประเทศที่การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจเสรีตามคำแนะนำของสถาบันการเงินระหว่างประเทศ และความพยายามเดินตามประเทศอุตสาหกรรมตะวันตกจนกระทั่งประสบปัญหาเศรษฐกิจ และต้องเข้าสู่การปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจตาม-

เงื่อนไขของกองทุนการเงินระหว่างประเทศ และมีผลกระทบต่อสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม ผลการศึกษาในประเทศอื่นๆ ในทวีปอื่นๆ มีผลชี้ชัดใกล้เคียงกัน ดังที่กล่าวข้างต้น

ยิ่งไปกว่านั้น ยังมีความพยายามผลักดันให้การขยายตัวของเศรษฐกิจเสรีเป็นไปอย่างเข้มข้นมากขึ้น โดยประเทศอุตสาหกรรมและสถาบันทางเศรษฐกิจ เช่น WTO เพื่อให้ทุกประเทศเปิดเสรีทางการค้า การเงิน และการลงทุน ความพยายามผลักดันข้อตกลงระหว่างประเทศหลายฉบับไม่ว่า Multilateral Agreement on Investment (Mai) และ TRIPS (Agreement on Trade-related Aspects of Intellectual Property Rights, Including Trade in Counterfeit Goods) ข้อตกลงเหล่านี้ทำให้ต่างประเทศโดยเฉพาะประเทศที่มีทุน สามารถเข้าไปเกาะกุมเศรษฐกิจของประเทศที่มีเศรษฐกิจอ่อนแอกว่าอย่างไม่มีข้อจำกัด ภายใต้หลักการการเปิดเสรีที่ไม่มีขอบเขต และรัฐต้องสูญเสียอำนาจในการจัดการกับเศรษฐกิจในประเทศให้กับบรรษัทต่างชาติ ซึ่งไม่ได้เป็นผลดีกับสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม และเมื่อศึกษาเปรียบเทียบข้อตกลงดังกล่าว จะพบว่ามาตรการในข้อตกลงสวนทางหรือเป็นเส้นขนานกับกฎหมายระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคม

การศึกษาสถานะและสภาวะปัจจุบันของสิทธิทางเศรษฐกิจ และสังคม ที่เสนอให้เห็น สามารถชี้ได้ชัดเจนประการหนึ่งว่า การเปลี่ยนแปลงสำคัญที่สุดในโลกาภิวัตน์คือกระบวนการพัฒนาของเศรษฐกิจเสรีในระดับโลกที่ประเทศต่างๆ เป็นส่วนหนึ่ง แต่ในระบบ “เสรี” นั้น เป็น “เสรี(ภาพ)” ที่เกือบไม่มีขอบเขตของภาคเอกชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรษัทข้ามชาติ ในขณะที่ขอบเขตอำนาจ และบทบาทของรัฐถูกลดลง การเปลี่ยนแปลงโดยผ่านการค้า การลง-

ทุน และการไหลของทุนอาจก่อให้เกิดโอกาสใหม่ๆ แต่ในขณะเดียวกัน ก็ทำให้ชีวิตของประชาชนส่วนใหญ่ทั่วโลกขาดความมั่นคงมากขึ้น การเคลื่อนย้ายอย่างเสรีข้ามขอบเขตดินแดนมีผลอย่างสูงต่อความสามารถของสังคมในการต่อสู้เพื่อสิทธิมนุษยชนขั้นพื้นฐานในดินแดนของประเทศตน บ่อยครั้งความสามารถของชุมชนถูกกลดทอนด้วยเหตุผลที่รัฐบาลเรียกว่า “เพื่อการพัฒนา” ซึ่งในหลายส่วน คุณค่าสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมของประชาชน และกลายเป็น “เผด็จการพัฒนา” ไป

ประเด็นสำคัญยิ่งอีกอย่างหนึ่งที่งานวิจัยฉบับนี้ชี้ให้เห็นคือ สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิทธิมนุษยชนอย่างแท้จริง และมีศักดิ์และศรีเช่นเดียวกับสิทธิทางการเมืองและสิทธิพลเมือง สิทธิเหล่านี้ไม่อาจแบ่งแยกได้และมีความเกี่ยวพันกัน แต่สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมมีความเชื่อมโยงมากกว่านั้น นั่นคือ ความเชื่อมโยงกับสิทธิชุมชน ซึ่งมีพื้นฐานอยู่ที่การที่สิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมซึ่งดูเหมือนจะเป็นสิทธิของปัจเจกมีความสำคัญยิ่งต่อสิทธิชุมชน เพราะสิทธิของปัจเจกจะได้รับการเคารพ ค้ำครอง และเป็นจริงได้ ก็ต่อเมื่อสิทธิชุมชนซึ่งเป็นสิทธิร่วมกันได้รับการเคารพ ค้ำครอง และทำให้บรรลุได้ นอกจากนั้น การพัฒนาของปัจเจกแต่ละคนเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นยิ่งต่อการพัฒนาร่วมกันของชุมชนและสังคม การพัฒนาสมรรถนะแห่งสิทธิทั้งของปัจเจกและชุมชนจำเป็นต้องมีสิ่งที่เรียกว่ามาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดี ซึ่งต้องอาศัยสิทธิการเป็นเจ้าของ (entitlement) โดยเฉพาะสิทธิในการเป็นเจ้าของและจัดการทรัพยากร สิทธิในการกำหนดอนาคตตนเอง และสิทธิในการพัฒนา ซึ่งต้องเป็นการพัฒนามนุษย์ที่ยั่งยืน ที่มุ่งไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการจัดการทรัพยากร และการมีส่วนร่วม รวมถึงการกระจายทางเลือกของมนุษย์อย่างกว้างขวาง ตั้งแต่การมีสิ่งแวดล้อมที่ดี จนถึงเสรีภาพทางเศรษฐกิจและ

การเมือง

ยิ่งไปกว่านั้น ผลการศึกษาผลกระทบต่อนิติทางเศรษฐกิจและสังคมของเศรษฐกิจเสรีและการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยใช้พื้นฐานจากกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง ชี้ค่อนข้างชัดเจนว่า รัฐไทยละเมิดสิทธิของประชาชนคนไทยหลายประการ ทั้งเป็นการละเมิดด้วยการกระทำและการละเลยที่จะกระทำ โดยไม่เคารพ ไม่สามารถคุ้มครอง และไม่ได้จัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเต็มที่ ในการดำเนินการตามพันธกรณีที่มีต่อกติการะหว่างประเทศ และการละเมิดสิทธิทางเศรษฐกิจและสังคมดังกล่าวจะยังมีอยู่ต่อไป หากรัฐยังไม่เข้าใจถึงภาระหน้าที่ที่ซับซ้อนขึ้นในกระแสโลกาภิวัตน์ที่เศรษฐกิจเสรีได้พัฒนาอย่างเข้มข้น

ในสภาวะดังกล่าว ดูเหมือนทางออกจะอยู่ที่การทำให้เศรษฐกิจเสรีคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ และจะต้องมีการทบทวนบทบาทของรัฐ ทางออกที่งานวิจัยเสนอคือ

1. โลกาภิวัตน์จากเบื้องบนจะต้องนำเอามิติประชาธิปไตยเข้าไปใช้ในการวางแผนและการดำเนินการใดๆ เพื่อที่จะทำให้โลกาภิวัตน์จากเบื้องบนเข้าใจและรับรู้ถึงความเป็นจริงของมนุษย์ธรรมดามากขึ้น
2. รัฐต้องพัฒนาศักยภาพ ดิดอวูธ (ทางปัญญา) และสร้างความพร้อมเพียงพอที่จะต่อรองในการวางกฎเกณฑ์ในเวทีระหว่างประเทศ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชน สิ่งที่รัฐต้องคำนึงถึงคือ ต้องทำความเข้าใจธรรมชาติของกฎเกณฑ์และระเบียบระหว่างประเทศ และก้าวให้ทันกระบวนการที่จะเกิดขึ้นจากการเปิดเสรี รวมถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น ในขณะเดียวกัน รัฐบาลแต่ละประเทศจะต้องพิจารณาว่า นโยบายที่สถาบันเศรษฐกิจการเงินระหว่างประเทศกำหนดขึ้น ได้คำนึงถึงผลกระทบในสิทธิมนุษยชนเพียงใด